

education of general secondary school pupils]. Kirovograd.

3. Didich, G. S. (1989). *Osnovni naprzmi dizynosti vchitely muziki u pedagogichniy spadzhini V. O. Sukhomlynskyu*. [The main directions of the activity of the teacher of music in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynsky]. Nizhin.

4. Krasoviztkiy, M. U. (1988). *V. Sukhomlynskyi i pedagogichni konzeptzii zahodu*. [V. Sukhomlynsky and pedagogical concepts of the West]. Kyiv.

5. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Pavlyzhka seredny chkola*. [Pavlyska high school]. Kyiv.

6. Sukhomlynsky, V. O. (1971). *Roztdenie grazhdanina*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

7. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Serdze otdau detym*. [I give my heart to the children]. Kyiv.

8. *Tvorcha realizatyy pedagogichnih idei Sukhomlynsky V. O. v sisteme hudoztestvenno-esteticheskogo vospitaniy*. (2008). [Creative realization of V. A. Sukhomlynsky's pedagogical ideas in the system of artistic and aesthetic education:]. Kirovograd.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДДИЧ Галина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент, почесний професор

кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва, сприймання музики як педагогічна проблема, художньо-естетичне виховання підростаючого покоління.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DIDUCH Galina Stepanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Honorary Professor of the Department of Musical Art and Choreography of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: the professional training of the future teacher of musical art, the perception of music as a pedagogical problem, the artistic and aesthetic education of the younger generation.

Дата надходження рукопису 27. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор Т. Б. Стратан-Артишкова

УДК 378.016:811.161.2

ЖИГОРА Ірина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: i.zhugora@gmail.com

ТИПИ МОВНИХ ПОМИЛОК В УЧНІВСЬКИХ РОБОТАХ І ШЛЯХИ ЇХНЬОГО УСУНЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПОГЛЯДІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛІНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування проблеми. Епіграфом до нашої розвідки слугують відомі слова педагога-гуманіста Василя Сухомлинського: «Щоб любити – треба знати, а щоб проникнути в таку тонку й неосяжну, величну й багатогранну річ, як мова, треба її любити» [8, с. 2]. Сьогодні, на жаль, ми доводимо учням, студентам, що, виявляється, українцям потрібно не просто любити, а й знати рідну мову. За слухним зауваженням Василя Сухомлинського, «багатство рідної мови, її скарби – це наріжні камені тієї будови, ім'я якої – духовна культура людини...» Велике духовне спілкування для кожної людини було б неможливим, «якби не було рідної мови – української – і якби з молоком матері, її колісковими піснями, із словом рідної мови не ввійшла до мого серця (дозволимо собі уточнити: до серця кожного українця) ні з чим незрівнянна любов до Вітчизни, до її степів і гір, лісів і рік, до її людей [8, с. 2]. Саме тому навчання учнів рідної мови передбачає

насамперед розвиток мовлення й чуття слова, оволодіння основами норм і тонкощами української мови.

Українська мова як навчальна дисципліна посідає одне з найважливіших місць у підготовці фахівця для будь-якої діяльності. Завдання предмету – забезпечити теоретичну й практичну підготовку учнів: дати основні відомості про мову як суспільне та історичне явище, про структуру і закономірності її розвитку, а також допомогти оволодіти нормами сучасної української літературної мови, виробити міцні практичні навички мовного аналізу, грамотного письма й високої культури мовлення, бережного ставлення до слова.

Відомо, що мовлення кожного – це вираження нашої особистості, наш інтелектуальний і духовний портрет, тому, здобуваючи освіту, кожен учень повинен усвідомити, що з усіх наук йому найперше слід опанувати мову – знаряддя мисленнєвої й мовної діяльності.

У процесі вивчення всього курсу української мови принагідно розглядаються питання стилістики, що сприяє збагаченню мови учнів, привчає їх бережно ставитися до слова, дбати про культуру свого мовлення й мовлення своїх однокласників, тому на вчителя покладено велику відповідальність, адже від нього залежить, які основи з української мови він дасть школярам.

Влучними є слова Василя Сухомлинського про мовну культуру будь-якої людини: «...це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу її духовного життя. У мові відбивається ідейна спрямованість духовного життя людини, слово містить у собі невичерпні можливості для впливу на її світоглядну сферу [7, с. 319].

Для учня мова – і засіб спілкування, і засіб пізнання навколишнього світу, і засіб оволодіння основами наук у школі, і об'єкт вивчення. Досконало знати мову означає вправно послуговуватися різними стилями мовлення, уміти добирати до кожного стилю й жанру відповідну лексику, відчувати дієвий вплив на комунікацію окремих лексичних одиниць та мовних фігур.

Потреба вдосконалення процесу редагування, відсутність комплексного аналізу мовних аномалій на матеріалі творчих робіт учнів та студентів, неопрацьованість критеріїв виявлення помилок під час перевірки таких робіт, підвищення рівня мовної грамотності учнів та студентів під час написання різних творчих робіт набуває особливої актуальності сьогодні.

Актуальність теми нашої статті в контексті поглядів Василя Сухомлинського і полягає в дослідженні вмінь школярів послуговуватися мовним багатством, зокрема, під час написання різних творчих робіт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Василь Сухомлинський є автором низки педагогічних праць, найвідоміші з яких: «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителям», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка» і ін. Усього творчий доробок нараховує 41 монографію, понад 600 наукових статей. І немає жодної праці, у якій би не йшлося про роль слова в тому чи тому контексті. Зокрема, педагог досліджував проблему виховання дітей засобами слова в українській народній педагогіці, питання поліпшення мовної грамотності учнів, загалом виховання любові до рідного слова.

Відомий дослідник спадщини Василя Сухомлинського, О. Я. Савченко зауважувала:

«Василя Олександровича турбувало те, що «... уміння виховувати словом було і – поки що, на жаль, залишається ахіллесовою п'ятою теорії і практики нашого виховання. Слабкість багатьох, дуже багатьох учителів у тому, що слова їх не доходять до тих, до кого вони звернені...», тому вчений радить учителям «... якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник у дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу». Спираючись на свій педагогічний досвід, глибоке розуміння світу дитинства, знаючи безмежну довіру дітей до вчителя, Василь Олександрович поступово створює авторську педагогічну систему виховання і розвитку молодших школярів засобами художнього слова, яке він уважав найкращим виразником складних морально-етичних ідей» [5, с. 441–444].

Український педагог М. В. Фоненко зазначав, що Василь Сухомлинський особливу увагу приділяв поліпшенню мовної грамотності учнів та вихованню любові до слів, уважаючи мовну культуру людини дзеркалом духовної культури, а слово – носієм потрібної інформації, іскрою, від якої розгортається полум'я інтересу, найтоншим і найголовнішим інструментом учителя. Саме вчитель, вихователь має вибирати із скарбниці мови саме ті слова, які відкривають шлях до людського серця, неповторного і не схожого на інші. Для того, щоб виховувати словами, треба розвивати у вихованців сприйнятливості до слова [2, с. 8–9].

Порівнюючи слово з дорогоцінним діамантом, дивним витвором людини, Василь Сухомлинський вважав його одним з найвидатніших чудес, яке народилося в праці, як і пісня. Дійсно, відшліфувати слово-діамант – це кропітка, щоденна праця кожного носія рідної мови.

Слушним є зауваження українського педагога І. А. Цюпи, згідно з яким завдяки слову ми розуміємо одне одного, за допомогою нашої мови творяться великі дива на землі. Без слова не було б ні писемності, ні літератури, ані пісні. Якщо відібрати у людини мову, то вона здичавіє... Кожна мова по-своєму прекрасна. Вона, мов неповторний самоцвіт, вирає всіма барвами веселки, має своє звучання, власну наповненість і красу [12, с. 147]. Не випадково мову порівнюють з діамантом, самоцвітами, тобто дорогоцінністю, оскільки для кожного народу мова є багатством, а той, хто досконало володіє мовою – багата людина.

Мета статті – вивчення типів мовних помилок в учнівських роботах і визначення шляхів їхнього усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. До сьогодні відсутня розробка конструктивної типології мовних анормативів на матеріалі учнівських та студентських робіт, тому в цій статті зроблено спробу простежити типологічні ознаки ненормативних одиниць, з'ясувати причини виникнення помилок кожного типу, розробити критерії виявлення мовних помилок під час перевірки названих робіт. Аналізований фактаж дібрано з творів та переказів учнів Комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання І–ІІІ ступенів «Науковий ліцей Міської ради міста Кропивницького Кіровоградської області» (скорочено КЗ «Науковий ліцей»).

Основною ознакою літературної мови є унормованість, тобто наявність сталих мовних норм, обов'язкових для всіх її носіїв. Норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються в процесі суспільної комунікації [13, с. 6]. Одним із показників досконалості кожної літературної мови є сталість норм на певному історичному етапі [4, с. 20]. За доречним зауваженням О. Д. Пономарева, опанування норм сприяє підвищенню культури мови, а висока культура мови є свідченням культури думки [4, с. 20]. Не можна не погодитися із позицією, яку обстоює М. М. Пилинський: «Культура мови починається з самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується і розвивається там, де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть (виділення наше), як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов» [3, с. 9]. Нормативність мови виявляється на рівнях:

- орфоєпії (вимова звуків і звукосполучень);
- акцентуації (правильне наголошення слів);
- графіки (передавання звуків на письмі);
- орфографії (написання слів);
- лексики (слововживання);
- морфології (правильне вживання морфем);
- синтаксису (усталені зразки побудови словосполучень, речень);
- стилістики (відбір мовних елементів відповідно до умов спілкування);
- фразеології (сталі вислови);
- пунктуації (вживання розділових знаків).

Читаючи творчі роботи учнів, ми насамперед перевіряємо рівень сформованості культури писемного мовлення школярів, яке полягає в тому, щоб досконало знати мовні

норми й послідовно дотримуватися їх. Письмові роботи відбивають передусім *орфографічні, лексичні, стилістичні, морфологічні, синтаксичні та пунктуаційні* норми української мови.

Порушення лексичних норм української літературної мови.

Лексичні норми називають найменш консервативними, оскільки їм притаманна певна рухливість, адже словниковий склад мови постійно поповнюється новими словами з різних говорів, запозиченнями з інших мов [4, с. 26]. Можливо, тому найбільше анормативів в учнівських роботах саме лексичних. Для підтвердження наведемо приклади. Школярі часто вживають кальки з російської мови (особливо це притаманно усному й писемному мовленню учнів м. Кропивницького та районів Кіровоградської області, що пояснюється потужним впливом російської мови). Так, у реченні: *Йому прийшло в голову поїхати до бабусі виділені слова вжито помилково, оскільки контексту відповідають лексеми спало на думку.* Свідченням лексичної ненормативності є подібні приклади: *Це мій образ життя (замість спосіб життя); Це викликає бурю незадоволень у старшого покоління (замість незадоволення); Що також веде до зникнення престижу української мови (замість спричиняє зникнення); Це явне самогубство має схожість з іншими (замість очевидне, неприховане); Довгий проміжок часу... (замість тривалий); Дружно ведуть пусті бесіди (замість спілкуються, розмовляють, бесідують); Але спочатку я задам Вам кілька запитань (замість поставлю); Такі багаточисельні зібрання (замість численні); Сьогоднішнє міроприємство усім сподобалося (замість захід); Наші погляди співпадають на ... (замість збігаються); Співставляючи ці поняття ... (замість зіставляючи).*

З-поміж відхилень від літературних норм на рівні лексики є невмотивовані русизми та суржикові анормативи, напр.: *Пішоходи спішать вкритись від дождю (замість поспішають схватися від дощу); Я не всіла намілюватися цим птахом (замість не встигла); Я, звичайно, не здаю іспит з цього предмету (замість не складаю); Можна привести безліч прикладів (замість навести); Дощова свіжість надавала мені сил (замість давала сили); Я спочатку не зрозуміла, про що йде мова (замість про що йдеться); Необхідно було казати білети (замість замовити квитки).*

Учні нехтують лексичною нормою й тоді, коли послуговуються українськими словами у невластивому їм значенні. Наприклад, *Так як зараз рання осінь... У цьому разі варто використовувати слово оскільки.* Порівняймо це: *Я добре відношуся до нього ... (замість*

ставлюсь). Відноситися в українській мові означає «перебувати в певній відповідності, співвіднесеності з чим-небудь» [1, с. 175]. А значення «виявляти певне ставлення до когось, чого-небудь» передається словом *ставитися* [1, с. 1381]. Типовими аномативами є слова *рахую, гадаю, уживані у значенні вважаю: Я рахую, що поняття «добро» дуже складне; Я гадаю, що мистецтво вічне; Він рахував за потрібне попередити.*

З тих самих причин відбувається порушення лексичних норм української літературної мови в низці подібних випадків: *Дівчата отинилися пустими зсередини...; Треба звертати увагу на своє поводження з навколишнім середовищем; Треба вживати рідну мову; Добро перемагає в найбільшій великій кількості випадків; Замість уроків хочеться сидіти вдома, спостерігаючи фільм у компанії друзів; Осінні дні становляться коротшими; Приходить осінь – і починаються турботи з харчами; Він так здобув поразку; Вони ...печуться за громадські інтереси.*

Свідченням лексичної безпорадності [4, с. 28] є невміння використати синонімічне багатство української мови, що спричиняє повтори спільнокоренових та тих самих слів: *Вчиняють не кращі вчинки; У нашому районі побудували будівлю; Взимку люди радіють снігу. Далі настає весна. Вона дає людям радість. Діти радіють співу пташок. Часто з синонімічного ряду вибирається недоречний для певного контексту (ситуації) компонент: На цій картині намальовані (замість зображені) часи кріпаччини.*

Поширеним відхиленням від лексичних норм є вживання в одній конструкції родової та видової назв: *Більшість письменників та поетів писали про кохання; У нашому районі побудували будівлю для птахів та гусей; А по осінньому лісу ходили звірі та олені; Повернувшись із рибалки, хлопці витягли з човна великих риб і сомів.*

Уживання паронімів без спеціальної стилістичної настанови є свідченням незнання справжнього значення слова та типовим аномативом в учнівських роботах. Наприклад: *Вони мають право на один телефонний дзвоник (замість дзвінок); Це важливий напрямок науки (замість напрям); Такий лікарняний засіб ефектний... (замість лікарський, ефективний); І всі його називали дуже економічним хлопцем (замість економічним), бо він, подекували, працював економістом.*

Іншим різновидом лексичних помилок є плеоназми. Так зване багатослів'я представлено в основному на рівні підрядного словосполучення: *Ми вчимося писати свої власні висловлення (зайве слово свої); Мені порадили написати свою автобіографію*

(достатньо писати автобіографію або свою біографію); Це був для мене несподіваний сюрприз (сюрприз і є несподіванкою); Подруга привезла мені з Італії пам'ятний сувенір (зайве слово пам'ятний); У цій даній книзі... (достатньо писати у цій книзі); Місяць серпень був спекотним (зайве місяць); Він був під наглядом дільничного дитячого лікаря-педіатра (достатньо писати дитячого лікаря або дільничного педіатра); Ця фірма є провідним лідером у продажу... (зайве провідним); Будинок звели за короткий період часу (зайве період).

На особливу увагу заслуговують сполуки з надлишковою інформацією: *Ми пам'ятаємо і не забуваємо своїх друзів (один із присудків зайвий); Він без вагань і коливань погодився на цю зустріч (доречним для цього контексту є слово вагань). Подібні аномативи простежуються й з-поміж конструкцій, переважно сурядних словосполучень, у яких поєднуються лексема іншомовного походження й тотожне їй за значенням українське слово, літературне слово та діалектне, просторічне тощо): *Солдати і вояки щодня захищають нас; Аварію зафільмував та зняв реєстратор легковика; Депутати схвалили рішення одноставно і однодушно; Нещодавно я зустрів старого давнього друга; Не треба заставляти чи змушувати їх це робити і под.**

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українська мова має виразні індивідуальні риси на різних мовних ярусах, тому аномативи є свідченням недостатнього опанування мовних норм. Як бачимо, писемному мовленню учнів притаманні насамперед лексичні відхилення від літературної української мови. Верифікація мовних помилок у цій розвідці дала змогу виявити високий рівень таких помилок в учнівських роботах.

Отже, основні причини появи аномативних одиниць – це незнання норм сучасної української літературної мови, потужний вплив російської мови, а також дія аналогії до інших форм.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [укл. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Заволока С. П. Спогади про Сухомлинського / С. П. Заволока. – К. : Радянська школа, 1979. – 254 с.
3. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наукова думка, 1976. – 288 с.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.
5. Савченко О. Я. Художні твори Василя

Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей / О. Я. Савченко // Педагогічний дискурс. – 2011. – Вип. 10. – С. 441–444.

6. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 160–169.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. [Текст] / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.

8. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1968. – 12 груд. – С. 1–10.

9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 284 с.

10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 310 с.

11. Сухомлинський В. О. Як добитися, щоб слово вихователя доходило до вихованця? : уривки з книги «Сто порад вчителю» / В. О. Сухомлинський // Педагогічна майстерня. – 2012. – № 1. – С. 20–21.

12. Цюпа І. А. Василь Сухомлинський (добrotворець): серія біографічних творів життя славетних / І. А. Цюпа. – К. : Молодь, 1973. – 334 с.

13. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: Навч. посібник / С. В. Шевчук. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 480 с.

REFERENCES

1. *Velykiy tлумachniy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* (2005). [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv.

2. Zavoloka, S. P. (1979). *Spogady pro Suxomlyns'kogo*. [Memoirs about Sukhomlinsky]. Kyiv.

3. Pylyns'kiy, M. M. (1976). *Movna norma i styl'*. [Language norm and style]. Kyiv.

4. Ponomariv, O. D. (1992). *Stylistyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy*. [Stylistics of modern Ukrainian language]. Kyiv.

5. Savchenko, O. Ya. (2011). *Xudozhni tvory Vasyl'a Suxomlyns'kogo dl'a ditey yak dzherelo vukhovannya cinnostey*. [Vasyl Sukhomlynsky's artistic works for children as a source of values education]. Kyiv.

6. Suxomlyns'kiy, V. O. (1977). *Slovo pro slovo*.

[Word about word]. Kyiv.

7. Suxhomlyns'kiy, V. O. (1976). *Vybrani tvory: V 5-ty t.* [Selected Works: In 5 t.]. Kyiv.

8. Suxomlyns'kiy, V. O. (1968). *Slovo ridnoyi movy*. [The word of native language]. Kyiv.

9. Suxomlyns'kiy V. O. (1988). *Rozмова z molodym dyrektorom*. [Talk with a young director]. Kyiv.

10. Suxomlyns'kiy, V. O. (1988). *Sto porad uchytel'ev*. [One hundred tips for the teacher]. Kyiv.

11. Suxomlyns'kiy, V. O. (2012). *Yak dobytysia, shchob slovo vyhovatel'a doxodylo do vukhovancia? : uryvky z knygy «Sto porad vchytel'u»* [How to get the teacher's word to the pet? : excerpts from the book «Hundred Advice to Teacher»]. Kyiv.

12. Циупа, І. А. (1973). *Vasyl' Suxomlyns'kiy (dobrotvorec'): seriya biografichnyh tvoriv zhyttia slavetnyh*. [Vasyl Sukhomlynsky (goodbye): a series of biographical works of the glorious life]. Kyiv.

13. Shevchuk, S. V. (2002). *Ukrayins'ke dilove movlennia*. [Ukrainian business broadcasting]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЖИГОРА Ірина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми методики викладання сучасної української мови у початковій, середній та вищій школах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ЖИГОРА Ірина Валеріївна – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor of the Department of Methodology of Preschool and Elementary School Education (Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian Pedagogical University).

Circle of scientific interests: problems of teaching of modern Ukrainian Language in university.

Дата надходження рукопису 29. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул

УДК 37.091.12 : 378 . 48 . 12

ГЕРГУЛЬ Світлана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка e-mail: svet-gergul@ukr.net

ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема фахової підготовки вчителя завжди була і є актуальною

та затребуваною. Особливо гостро вона постає сьогодні, адже педагогічний процес, зокрема, зміст і характер професійної діяльності